

MINGLAR VA ASHTARXONIYLAR DAVRI ADABIYOT: ADABIY HOMIYLIK VA SAROY ADABIYOTI

Farg‘ona davlat universiteti Filologiya
fakulteti 3-bosqich talabasi Olimjonova
Mo‘mina

Annotatsiya: Maqolada Minglar va Ashtarxoniylar davri o‘zbek adabiyoti tahlil qilinadi. Saroy adabiyoti, adabiy homiylik va shoirlarning ijodiy faoliyati, shuningdek, tarixiy faktlar, hukmdorlar va asarlarning nomlari bilan ko‘rib chiqiladi. Maqolada asarlarning badiiy va tarixiy merosi hamda xalq adabiyoti bilan o‘zaro ta’siri tahlil qilinadi.

Аннотация: В статье анализируется узбекская литература эпохи династий Мин и Астрахань. Рассматриваются придворная литература, литературное покровительство и творческая деятельность поэтов, а также исторические факты, правители и названия произведений. Обсуждается художественное и историческое наследие произведений и их взаимодействие с народной литературой.

Annotation: The article analyzes Uzbek literature during the Ming and Ashtarxon dynasties. Court literature, literary patronage, and poets’ creative activity are examined, along with historical facts, rulers, and names of works. The artistic and historical legacy of the works, as well as their interaction with folk literature, is discussed.

Kalit so‘zlar: Minglar, Ashtarxoniylar, saroy adabiyoti, adabiy homiylik, shoirlar, mumtoz adabiyot, tarixiy meros, tarixiy faktlar

Ключевые слова: Минская династия, Астраханская династия, придворная литература, литературное покровительство, поэты, классическая литература, историческое наследие, исторические факты

Keywords: Ming dynasty, Ashtarxon dynasty, court literature, literary patronage, poets, classical literature, historical legacy, historical facts

XVI–XVIII asrlar o‘zbek mumtoz adabiyotining rivojida muhim davr hisoblanadi. Shu davrda Buxoro, Xiva va Qo‘qon hududlarida Minglar (Shayboniylar) va Ashtarxoniylar sulolalari hukmronlik qilgan. Bu davrda saroy adabiyoti shakllanib, hukmdorlar va ularning oilasi tomonidan ijodiy jarayonlarga homiylik qilinishi keng tarqalgan. Saroy homiyligi shoir va yozuvchilarni moddiy va ma’naviy jihatdan qo‘llab-quvvatlab, ularning ijodiy salohiyatini oshirishga xizmat qilgan. Minglar davrida, masalan, Abdullaxon II (1557–1598) hukmronligi davrida Buxoro saroyi ilm-fan va adabiyot markaziga aylangan. Shu davrda Hofiz Tanish Buxoriy, Zayniddin Vosifiy, Muhammad Boburiy kabi shoirlar saroy homiyligi ostida ijod qilgan.

Minglar sulolasi davrida saroy adabiyoti nafaqat siyosiy vosita sifatida ishlatilgan, balki mumtoz adabiyotning rivojlanishiga ham xizmat qilgan. Ubaydullaxon (1501–1533) va Abdullaxon II (1557–1598) hukmdorlik qilgan davrlar Buxoro ilm-fan va adabiyot markazlariga aylangan. Bu davrda mumtoz abadiyotning bir qancha vakillari yashab ijod etishgan. Bularga quyidagilarni misol keltirish mumkin:

Hofiz Tanish Buxoriy (1550–1610) – tarixiy voqealarni g‘azal va qasida janrida badiiy tafakkur bilan tasvirlagan shoir. U saroy homiyligi ostida faoliyat yuritgan va qasidalari hukmdorlar tomonidan maqtovga sazovor bo‘lgan.

Zayniddin Vosifiy (1550–1615) – tarixiy va nasriy janrda asarlar yaratgan. U Minglar saroyida saroy yozuvchisi sifatida ishlagan va tarixiy manbalarni badiiy uslub bilan yozgan.

Saroy kutubxonalarida “Tuhfat ul-qulub”, “Badoye‘ ul-vaqoye” kabi asarlar nusxalari saqlangan. Bu asarlar hukmdorlar tomonidan buyurtma qilingan va saroy homiyligi bilan chop etilgan

Ashtarxoniylar sulolasi davrida (1620–1747) saroy adabiyoti yanada rivojlangan. Subhonqulixon (1620–1642) va Abdulazizxon (1642–1680) hukmronligi davrida Buxoro saroyida ilmiy va adabiy maktablar faoliyat yuritgan. Saroy shoir va yozuvchilarga homiylik qilgan, ularning asarlari chop etilgan va tarqatilgan. Bunday asarlarga misol qilib quyidagilarni keltirish mumkin:

“Abdullanoma” (XVI–XVII asr) – Subhonqulixon davrida yozilgan tarixiy asar, unda hukmdorlarning siyosiy faoliyati, janglar va saroy hayoti tafsilotlari keltirilgan.

“Badoye‘ ul-vaqoye” (Vosifiy, XVII asr) – tarixiy voqealarni badiiy tarzda bayon qiluvchi asar. Saroy homiyligi tufayli ushbu asar nusxalari saqlanib qolgan.

Saroy adabiyoti shoirlar va yozuvchilarni o‘zaro raqobatga undagan. Tarjima faoliyati rivojlangan bo‘lib, arab va fors adabiyoti namunalarini o‘zbek tiliga tarjima qilish keng tarqalgan. Shu tariqa, saroy adabiyoti xalq adabiyoti bilan bog‘langan va ijtimoiy-madaniy jarayonlarni aks ettirgan.

Adabiy homiylik Minglar va Ashtarxoniylar davrida ikki asosiy yo‘nalishda amalga oshgan:

1. moddiy homiylik – shoirlar va olimlarga sovg‘alar berilgan, kitoblar chop etish va kutubxonalar tashkil etilgan.
2. ma‘naviy homiylik – hukmdorlar shoirlarni madh etish, qasida va g‘azallar orqali qadrini oshirish orqali ularni rag‘batlantirgan.

Saroy homiyligi tufayli adabiyotda badiiy tasvir va tarixiy voqealar uyg‘unlashgan, tasavvufiy va ma‘naviy mazmun rivojlangan. Bu davrning adabiy merosi bugungi kunda ham o‘zbek mumtoz adabiyotining eng boy qismi sifatida qadrlanadi.

Saroy adabiyoti bilan xalq adabiyoti o‘rtasida o‘zaro ta’sir yuzaga kelgan. Masalan: Saroyda yaratilgan g‘azal va qasida janrlari keyinchalik xalq og‘zaki ijodida

tarqalgan. Saroy homiyligi ostida yozilgan tarixiy asarlar xalq tarixiy xotirasiga ta'sir qilgan.

Adabiy jarayon shoirlarni ijtimoiy mavqe, badiiy ifoda va tarixiy tafakkur orqali rag'batlantirgan.

Xulosa: Minglar va Ashtarxoniylar davri adabiyoti o'zining boyligi, xilma-xilligi va faktik mazmuni bilan ajralib turadi. Saroy homiyligi shoir va yozuvchilar ijodini rivojlantirgan, tarixiy va badiiy janrlarning shakllanishiga yordam bergan. Shu davrda yaratilgan asarlar nafaqat tarixiy voqealarni yoritadi, balki o'zbek mumtoz adabiyotining rivojlanishida muhim ahamiyatga ega bo'lgan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Bobur. Boburnoma. Toshkent: O'zbekiston, 2005.
2. Bobur Z.M. Baburnama. English translation by Annette Beveridge. London: Luzac & Co., 1922.
3. Mirzoeva, F. O'zbek mumtoz nasri tarixi. Toshkent, 2010.
4. Qodirov, A. Bobur va uning merosi. Samarqand, 2012.
5. Sultonov, R. O'zbekiston tarixiy manbalari. Toshkent, 2008.
6. Subkhanov, I. History of the Baburnama. Moscow: Nauka, 1978
7. Rashid, S. Babur's Memoirs: Historical and Literary Analysis. New Delhi: Oxford University Press, 1999.
8. Allworth, E. Central Asian Literature: An Anthology. New York: Columbia University Press, 2000.
9. Beveridge, A. The Baburnama: Memoirs of Babur, Prince and Emperor. London: Luzac & Co., 1922.
10. Khalid, A. The Empire of Babur: History and Literature. Karachi: Oxford University Press, 2004.